

Verfplanten

Voor het kleuren van textiel of verf zijn drie hoofdkleuren nodig: rood, blauw en geel. Vóór de komst van de synthetische kleurstoffen werden deze kleuren uit planten bereid. Heel wat planten lenen zich tot het bereiden van kleurstof (zie een overzichtje aan het eind van dit artikel), maar de voornaamste waren wel de Meekrap (354400) voor rood, de Wede (368500) en de Indigostruik (346495 & 346500 & 346510) voor blauw en Saffloer (of Oranje distel)(511000) en Kurkuma (saffraanwortel)(831550) voor geel.

Kleurstoffen zijn oplosbare organische stoffen. Daarmee verschillen ze van pigmenten, die onoplosbaar zijn (voorbeelden: oker, mangaanoxide, gips, roet).

De meeste kleurstoffen worden tegenwoordig langs chemische wijze vervaardigd. Maar tot voor vrij kort geleden (ca. 1850) werd alle textiel met plantenstoffen geverfd.

ROOD

Rode kleurstof werd gewonnen uit de Meekrap (*Rubia tinctorum*)(354400).

Het is een zeer oud gewas, van oorsprong uit Klein-Azië en het oostelijk Middellandse-Zeegebied.

Gebruik van de Meekrap wordt al beschreven in de derde eeuw na Christus in Egypte en Griekenland.

Katoen, gevonden in India en daterend van ca. 1760 v. Chr., is met Meekrap geverfd.

In middeleeuws Europa kwam de Meekrap in veel tuinen voor: Karel de Grote had in zijn "Capitulare de Villis" opdracht tot aanplant van "warantia(m)" [de Meekrap] gegeven voor al zijn landgoederen en hoven. In de vijftiende eeuw was Nederland het belangrijkste productiegebied van de Meekrap, met veel aanplant in Zeeland.

Als gevolg van de teloorgang van de Meekrapteelt is deze plant nu vrijwel verdwenen; alleen op enkele plaatsen in o.a. de Betuwe komt zij nog voor. Voor de productie van de rode kleurstof wordt de wortelstok gebruikt. Deze wordt na drie jaar gewonnen en een jaar droog opgeslagen. Dan kan zij worden gemalen. Om bijvoorbeeld wol te verven is 25-50 gram wortelpoeder nodig per 100 gram wol. Het geeft een karakteristieke kleur.

Meer informatie over de Meekrap is te vinden op de volgende websites:

<http://www.kun.nl/ahc/vg/html/vg000062.htm>

Over de meekrap

www.meekrap.nl

was een website geheel gewijd aan de Meekrap

Meekrap, erfgoed in kleur

<http://www.agriholland.nl/nieuws/artikel.html?id=42332> is alleen voor abonnees toegankelijk

Overzicht van enkele planten die rode/roze verfkleurstof leveren

- bloedwortel [wortel] (*Sanguinaria canadensis*) (335400 & 725750)
- kleefkruid [wortel] (*Galium aparine*)
- meekrap [wortelstok] (*Rubia tinctorum*) (354400)
- ossetong [wortel] (*Anchusa officinalis*) (573080)
- walstro, echt of geel [wortel] (*Galium verum*) (588100)
- walstro, glad [wortel] (*Galium mollugo*) (588090)
- zuring [wortel] (*Rumex acetosa*) (329830)

BLAUW

Blauwe kleurstof werd gewonnen uit de Wede (*Isatis tinctoria*)(368500), de enige bron van natuurlijk blauw die bij ons inheems is. Bekender is de Indigostruik (346495 & 346500 & 346510) afkomstig uit India. Wede was al bekend in Egypte, in ieder geval rond 200 v. Chr., mogelijk zelfs al 1000 v. Chr. De productie van kleurstof ging ongeveer als volgt: in juli worden de planten geoogst, vlak voor de bloei. De bladeren worden vochtig gemaakt en gemalen, waarna een brei ontstaat die gaat gisten. Dan worden er bollen van gedraaid die worden gedroogd en opgeslagen. Deze bollen leveren een gele kleurstof die oplosbaar is in water. Textiel werd in deze gele kleurstof geweekt. De ververij vond plaats in "urinekuipen": men gebruikte namelijk urine als "beitsmiddel", om de verf kleurecht te maken. De kleurstof hecht zich aan het textiel, dat te drogen wordt gehangen. Daarbij komt de gele kleurstof in aanraking met zuurstof uit de lucht, waardoor het verandert in onoplosbaar blauw (indigo) dat ook niet meer uit de textiel gespoeld kan worden. Vroeger werd het inweekproces op zaterdagmiddag ingezet. Men liet het geheel vervolgens tot maandagochtend staan en hing het dan op. Daardoor hadden de ververs "verplicht" vrij op maandag als de textiel droogde. Dit is de herkomst van de uitdrukking "blauwe maandag". De Wedecultuur stortte volledig in toen de Portugezen, en later de Nederlanders en Engelsen, indigo uit India naar Europa begonnen te brengen. Deze indigo is een stof uit de Indigostruik en is chemisch identiek aan de kleur van Wede. Indigo bevat echter dertig keer zoveel kleurstof en is dus goedkoper.

Overzicht van enkele planten die blauw(achtige) tot paarse verfkleurstof leveren

- beredruif [gedroogd blad + aluin] (*Arctostaphylos uva-ursi*) (333950)
- vlier [bessen] (*Sambucus nigra*)
- wede [blad] (*Isatis tinctoria*) (368500)

GEEL

Geel kan uit veel planten gewonnen worden en was dus een in onze streken wat minder moeilijke kleur. Twee planten uit deze betrekkelijke overvloed zijn de Wouw (*Reseda luteola*)(371500) en de Saffloer (of Oranje distel) (*Carthamus tinctorius*) (511000). De wouw heeft al een lange historie. Ze is bekend van vondsten van 4000 jaar geleden, waar men rond paalwoningen sporen van de Wouw (zaden) heeft aangetroffen. Het is niet zeker of dit was vanwege de gele kleurstof luteoline of vanwege de geneeskrachtige eigenschappen. De Romeinen hebben wel beschreven dat ze de plant gebruikten om textiel mee te kleuren. "Hun" Wouw had meer verfkraacht dan de onze: de plant doet het beter in wat warmere klimaten, vandaar.

Overzicht van enkele planten die geel(achtige) tot oranje verfkleurstof leveren.

- agrimonie [bloeiende toppen] (*Agrimonia eupatoria*) (572150)
- bingelkruid [plantentoppen] (*Mercurialis perennis*)
- boerenwormkruid [bloeiende toppen] (*Tanacetum vulgare*) (336000)
- coreopsis [bloemen] (*Coreopsis tinctoria*) (514620 & 514630 & 514650 & 514660)
- geelwortel [verpulverde wortel] (*Curcuma domestica*) (831550)
- goudsbloem [lintbloempjes] (*Calendula officinalis*) (510200 & 510400 enz)
- heermoes [steriele stengels, vers] (*Equisetum arvense*)
- jeneverbes [verse bessen, geplet] (*Juniperus communis*)
- klein hoefblad [gehele plant] (*Tussilago farfara*)
- liguster [blad, jonge scheuten] (*Ligustrum vulgare*)
- saffloer (of oranje distel) [bloemen] (*Carthamus tinctorius*) (511000)
- smeewortel [groene delen, vers] (*Symphytum officinale*) (361200)
- struikheide [jonge topjes] (*Calluna vulgaris*) (577500)
- ui [schillen] (*Allium cepa*) (vele soorten in ons sortiment)
- verfbrem [bloeiende toppen] (*Genista tinctoria*)
- verfkamille [bloemen] (*Anthemis tinctoria*) (573800 & 573820)
- wouw [hele plant] (*Reseda luteola*) (371500)

Overzicht van enkele planten groen(achtige) verfkleurstof leveren.

- adelaarsvaren [jonge scheuten] (*Pteridium aquilinum*)
- brandnetel [gehele plant] (*Urtica dioica*) (338100)
- liguster [rijpe bessen] (*Ligustrum vulgare*)
- mansoor [wortel] (*Asarum europaeum*) (575000)
- struikheide [verse takjes] (*Calluna vulgaris*) (577500) (*geelgroen*)
- vlier [blad] (*Sambucus nigra*)

Overzicht van enkele planten bruin(achtige) verfkleurstof leveren.

- braam [jonge scheuten] (*Rubus* sp.) (diverse soorten in ons sortiment)
- jeneverbess [gedroogde bessen, geplet] (*Juniperus communis*)
- walnoot [blad, groene dop en schil] (*Juglans regia*) (823090)

Overzicht van enkele planten zwarte verfkleurstof leveren.

- beredruif [gedroogd blad + ijzer] (*Arctostaphylos uva-ursi*) (333950)
- moerasspirea [wortel] (*Filipendula ulmaria*) (587450)

Veel heemtuinen en kruidentuinen hebben een apart hoekje voor verplanten.

Twee plaatsen waar men veel kan vinden: de kruidentuin van het Openluchtmuseum te Arnhem en de Thematuin van Fort Hoofddijk, de Botanische Tuinen van de Universiteit van Utrecht.

(Bronnen o.a.: <http://plantaardigheden.nl/aardig/aardigheden/verplanten.htm>)

"De Thematuin - Informatie over de thema's" een uitgave van de Botanische Tuinen Universiteit Utrecht, Lesley Bremness. "Kruiden - het complete naslagwerk voor het kweken en gebruiken", Uitgeverij Van Reemst, Houten, R.van der Hoeden)